

Grammatica – terug van nooit weggeweest

Zowel bij Nederlands als bij de moderne vreemde talen wordt gezocht naar nieuwe inhoud voor het schoolvak. Een alleen op taalvaardigheid gericht programma bevredigt niet. Daar worden teksten behandeld en geproduceerd die over van alles kunnen gaan, maar waarvan de inhoud alleen oefenmateriaal is. Als de lees- of luister tekst is begrepen, als de schrijfpdracht ingeleverd en nagekeken of de presentatie gehouden en beoordeeld is, kan de inhoud meteen vergeten worden. Zo ontstaat het beeld dat de vakken Nederlands en de moderne vreemde talen nergens over gaan en geen eigen inhoud hebben, geen harde kern.

Vroeger vonden de talenvakken die kern in de kennis van literatuurgeschiedenis en van grammaticaregels. Maar de literatuurgeschiedenis als leerdoel is verdrongen door leesplezier en literaire ontwikkeling; de grammatica is geen harde kern meer, maar hoogstens praktisch hulpmiddel. Grammatica kwam bij Nederlands vanaf de jaren zeventig, bij de moderne vreemde talen vanaf de jaren tachtig in het verdomhoekje terecht.

Uit de schoolpraktijk is de grammatica nooit weggeweest. Maar lange tijd was het in de vakdiscussie niet ‘didactisch correct’ er aandacht aan te besteden: het talenonderwijs moest functioneel zijn, gericht op taalvaardigheid als maatschappelijk relevant doel. De afwijzing was mede een reactie op de onevenredig hoge status die lang aan grammatica was toegekend. Expliciete kennis van grammatica werd lang onmisbaar geacht voor de verwerving van taalvaardigheid. Dat werd nu betwijfeld en ontkend. Wetenschappers wijdden veel discussie en onderzoek aan die kwestie. Intussen leidde het praktische grammaticaonderwijs in de leergangen en de lespraktijk tientallen jaren een soort schaduwbestaan.

Met de zoektocht naar inhoudelijke vernieuwing van het talenonderwijs komt de grammatica weer in beeld. De discussie over curriculumvernieuwing, onder meer rondom Curriculum.nu, heeft concepten als taalbewustzijn, bewuste geletterdheid en kennis over taal voor het voetlicht gebracht. Die concepten omvatten veel aspecten van taal, maar in de vernieuwingsdiscussie is het niet rationeel om grammatica te blijven taboeïseren. Het

gaat zeker niet om een terugkeer naar het fetisjisme van vorige eeuwen, maar enig eerherstel kan de grammatica na een periode van verguizing en verwaarlozing wel gebruiken. Hoog tijd voor LTM om er een themanummer aan te wijden.

Grammaticaal inzicht

Jimmy van Rijt wil tegemoetkomen aan de kritiek dat de traditionele schoolgrammatica vooral of alleen bestaat uit ezelsbruggetjes en trucjes die de leerling geen werkelijk grammaticaal inzicht bijbrengen. In ‘Hoe krijgen leerlingen inzicht in grammatica’ (p. 6–11) doet hij voorstellen om het traditionele repertoire van de schoolgrammatica te verrijken. Achter de gebruikelijke begrippen waarmee het ontleden wordt aangepakt, liggen abstracte taalkundige concepten, die als ze goed gedidactiseerd worden, beter inzicht kunnen brengen. Aan de hand van concepten als valentie en predicatie kan de leerling ontdekken hoe het werkwoord als centraal element van de zin de andere elementen oproept en aanstuurt. Van Rijt rapporteert over een experiment onder eerstejaarsstudenten Nederlands waarbij gekeken werd of verrijkt grammaticaonderwijs verbetering bracht in de kwaliteit van hun grammaticale redeneringen.

Gijs Leenders gaat evenals Van Rijt uit van de kritiek op de traditionele schoolgrammatica als verzameling schoolse exercities die niet tot werkelijk inzicht leiden, maar wil tot een verbeterde leerlijn komen door taaloverstijgend te werken. Hij wil een contrastief-grammatische leerlijn voor Nederlands, Engels en Duits ontwerpen (p. 14–20).

Daarmee pakt hij in zekere zin een draad uit het tijdperk van de grammatica-vertaalmethode weer op. In de pre-Mammoettijd, toen de leerlingen meer vreemde talen leerden en de grammatica aanzienlijk meer aandacht en tijd kreeg dan nu, werd regelmatig geconstateerd dat het aan coördinatie tussen de talenvakken ontbrak. Van tijd tot tijd werden er coördinatievoorstellen en -pogingen gedaan, die even vaak weer doodliepen.

Leenders’ aanpak biedt nieuwe kansen. Om een begin te maken onderzocht hij bij negen vwo 4-leerlingen welke redeneringen ze toepasten bij het oplos-

sen van een aantal ontledopgaven en opdrachten waarin ze zinnen beoordeelden op grammaticaliteit. De resultaten waren deels herkenbaar en deels verrassend. In bepaalde gevallen lieten de leerlingen de ezelsbruggetjes varen, concentreerden ze zich op de betekenis van de zinnen en kwamen ze tot zinnige analyses. Dat lijkt een goed aanknopingspunt voor een vernieuwende didactische aanpak.

Instrumenteel perspectief

Erik Kwakernaak geeft een overzicht van de belangrijkste knelpunten bij het ontwerpen van grammaticaleerlijnen bij de moderne vreemde talen (p. 22–28). Na een korte historische schets van de rol van grammatica in het vreemdetalenonderwijs gaat hij in op selectie en ordening, oefening en feedback, invoering en explicitering.

Van Rijt en Leenders zetten in op een vernieuwing van het grammaticaprogramma vooral als bijdrage aan taalbewustzijn als vormend element met een eigen waarde. Kwakernaak ziet grammaticaonderwijs primair als functioneel onderdeel van het vreemdetalenonderwijs, en signaleert daar veel achterstallig onderhoud. Maar daarnaast kan het vreemdetalenonderwijs wel degelijk ook bijdragen aan grammaticaal bewustzijn. Het meest gebruikelijk is nog steeds de deductieve aanpak, waarbij regels kant-en-klaar gepresenteerd worden als onderdeel van een standaard-PPP-methodiek (*Presentation – Practise – Production*). Door een geleid-inductieve aanpak kunnen de leerlingen geactiveerd en gevormd worden, doordat ze zo veel mogelijk zelf grammaticale patronen en (on)regelmaticheden ontdekken in authentiek taalgebruik.

Leslie Piggott deed praktijkgericht onderzoek in

de eerste twee klassen van haar school en rapporteert daarover in ‘Grammatica-instructie voor beginner’ (p. 30–34). Ze vergeleek het gebruikelijke basisprogramma Engels van twee jaar dat meteen met expliciete grammatica-

instructie begint, met een experimenteel programma waarin die instructie uitgesteld werd tot het eind van het tweede jaar. Metingen van de taalvaardigheid van de leerlingen, ook van de correctheid van de taalproductie, lieten interessante verschillen zien tussen de taalvaardigheidsdomeinen. Leerlingen in het experimentele programma spraken en schreven vlotter en meer, zij het met meer fouten dan de leerlingen in het traditionele curriculum. Maar na een grammatica-crashcourse aan het eind van het tweede jaar evenaarden de leerlingen in beide programma’s elkaar. Uitstel van expliciete grammatica-instructie bevordert schrijf- en spreekdurf in de beginfase en bespaart per saldo tijd en moeite.

Dat is een interessant onderzoeksresultaat voor curriculumplanners, onder wie educatieve uitgevers en leergangauteurs. Wel moet bedacht worden dat het hier om Engels gaat, een taal die bijna niet meer ‘vreemd’ genoemd kan worden: verwant met het Nederlands én alomtegenwoordig in het dagelijks leven buiten de school. Of bij andere talen expliciete grammatica in een vergelijkbare beginperiode net zo radicaal vermeden kan worden, kan niet zonder meer geconcludeerd worden. Duidelijk is dat grammaticaonderwijs kan helpen, maar dat timing en dosering nauw luisteren.

Grammatica als hulpmiddel en als verrijking – het is tijd voor een herpositionering. ■

Erik Kwakernaak (themaredacteur)